

SEMIOTINĖ NIKOLAJAUS KARAMZINO „LAIŠKO LEIDĖJUI“ ANALIZĖ

Julija Snežko

Vilniaus univeritetas
Slavistikos katedra

Šio darbo objektas – Nikolajaus Karamzino „Laiško leidėjui“ reikšmių struktūra. „Laiškas leidėjui“ – tai publicistinio pobūdžio tekstas, įvadinis straipsnis, atvėręs patį pirmą žurnalo „Vestnik Evropy“ numerį, kurį Karamzinas pradėjo leisti 1802 m. Priminsime, kad „Vestnik Evropy“, tapęs daugelio XIX a. Rusijos literatūrinių žurnalų pavyzdžiu, sulaukė nepaprasto populiarumo ir buvo pirmasis įtakingas privatus (neoficialus) žurnalas turėjęs savarankišką politinę poziciją¹.

Kritiniai-publicistiniai Karamzino straipsniai bei jo kritinė-publicistinė veikla buvo analizuojami įvairiais būdais. Iš esmės galima išskirti tris pagrindinius šių tyrimų aspektus: tai yra turinio, formos ir (socio-kultūrinio) konteksto aspektai.

Pirmas aspektas – idėjinis turinys (Rusijos kritikų, visuomeninių veikėjų idėjos, žurnalų programos, sandara) – buvo nagrinėjamas įvairiose tarybiniuose Rusijos žurnalistikos istorijos apžvalgose ir vado-

vėliuose². Pagrindinis klausimas – *kas* yra sakoma. Dažnai idėjos buvo vertinamos pagal jų įnašą į „minties pažangą“, taip, kaip ją suprato to meto tyrėjai. Anot Jurijaus Lotmano, taip yra sukuriama „aktualumo iliuzija, bet tuo pačiu prarandamas tikras praeities supratimas“³. Jis taikliai pastebi, kad tokiuose tyrimuose „praėjusių epochų veikėjai tampa istorikui mokiniais, atsakinėjančiais į užduotus klausimus. Jei-gu jų atsakymai sutampa su paties istoriko nuomone, jie gauna paskatinamąjį įvertinimą, ir atvirksčiai“⁴.

Antras aspektas, formali Karamzino straipsnių pusė, tapo Boriso Jegorovo tyrimo objektu.⁵ Jegorovą labiausia domino klausimas, *kaip* yra *padaryti* straipsniai, o

² Березина В. Г., *Русская журналистика 1-ой четверти XIX в.*, Ленинград, 1965; Берков П. Н., *История русской журналистики XVIII в.*, Москва-Ленинград, 1952, с. 496-532; Иезуитова Р. В., «Литературные объединения и журналы 1-ой четверти XIX в.», *История русской литературы*, Ленинград, 1981, т. 2, с. 36-51.

³ Лотман Ю. М., «О древней и новой России в ее политическом и гражданском отношениях» *Карамзина – памятник русской публицистики начала XIX века*, Лотман Ю. М., *Карамзин. Сотворение Карамзина*, с. 590.

⁴ Ten pat, p. 590.

⁵ Егоров Б., *О мастерстве литературной критики: Жанры. Композиция. Стель*, Ленинград: Советский писатель, 1980, с. 41-49.

¹ Осетров Е. И., *Три жизни Карамзина*, Москва: Современник, 1985, с. 118; Лотман Ю. М., «Эволюция мировоззрения Карамзина», Лотман Ю. М., *Карамзин. Сотворение Карамзина. Статьи и исследования*, С.-Петербург: «Искусство-СПБ», 1997, с. 336, 342; Лотман Ю. М., *Сотворение Карамзина*, Москва: «Книга», 1987, с. 280.

būtent, jų žanrinės, kompozicinės savybės, stilistiniai kalbos ypatumai. Karamzino straipsniuose jis išskiria monografinės recenzijos, literatūrinio portreto žanrus, parodo citavimo ypatumus, paaiškina rašytojo sentimentalistinio metodo savitumą, pasireiškiantį per dėmesį ne abstrakcijai, apibendrinimams, o detalėms, konkretiems dalykams ir, jei kalbama apie rašytoją, jo psichologijai.

Kas slypi už, kokiame kontekste, kokie sociokultūriniai mechanizmai, modeliai įtakoja kritinę/publicistinę veiklą, nagrinėjo Michailas Veliževas. Jam rupi ne kritinės-estetinės Karamzino idėjos, kurios yra kritikos mokslo tyrimo objektas, bet Karamzino figūra kritinės profesinės veiklos atsiradimo kontekste ir su tuo susiję sociokultūriniai mechanizmai⁶. Kartu su sociokultūriniais mechanizmais yra tiriamos literato/kritiko įvaizdžio formavimo bei reputacijos problemos. Abramamas Reitblatas, palikdamas idėjines Karamzino publicistinių straipsnių pusę nuošalėje, skyrė dėmesį Karamzino publicistinei veiklai. Jį ypač domino profesionalaus leidinio redaktoriaus figūros atsiradimo istorija literatūros kaip socialinio instituto kontekste⁷.

Lotmanui tiriant Karamzino žurnalistinę veiklą, jo politines pažiūras, medžiagos

⁶ Mikhail Velizhev, *La professione del critico: le origini della critica letteraria russa*, disertacija [„Kritiko profesija: rusų literatūrinės kritikos pradžia“], daktaro disertacija. Milano universitetas, Literatūros ir filosofijos fakultetas, 2004/2005; Велижев М.Б., «Вестник Европы» в литературной и общественной жизни второй половины 1800-х гг, диссертация на соискание уч. ст. доктора и кандидата наук по специальности Русская литература (филологические науки), РГГУ, 2004.

⁷ Рейтблат А. И., *Как Пушкин вышел в гении. Историко-социологические очерки*, Москва: Новое литературное обозрение, 2001, с. 7.

išdėstymo būdą⁸ svarbiausias tikslas buvo pabandyti „suprasti“ Karamziną, parodyti, kas galėjo turėti įtakos jo idėjoms. Vieniuose straipsniuose Lotmanas naudojo tekstologinį metodą. Pavyzdžiui, straipsnyje „Karamzino pasaulėžiūros evoliucija (1789-1803)“, parašytame 1957 m., lygindamas Karamzino vertimus žurnale „Vestnik Evropy“ su originalais, Lotmanas įrodo, kad Karamzinas ne vien perteikinėjo kiek pasenusią informaciją apie Prancūzų revoliuciją, o išreiškė savo nepriklausomą politinę poziciją. Kituose darbuose jis užėmė istoriko-„rekonstruktoriaus“ poziciją – „Karamzino sutvėrime“ (1987 m.) Lotmanas kruopščiai analizuodamas faktus „eina prie“ Karamzino „sielos“⁹. Dar kituose – jis dirba kaip kultūros semiotikas. Pavyzdžiui, straipsnyje „Karamzino „Rusų keliautojo laišakai“ ir jų vieta rusų kultūros raidoje“ (1984) Lotmanas, išskirdamas struktūrines reikšmių opozicijas, iš esmės, kalba apie ano laikmečio kultūros dinaminę struktūrą, apie tai, kokią vietą joje užima „Rusų keliautojo laišakai“, kaip save pozicionuoja Karamzinas ir t.t. Tai gi Lotmanui rūpi, kaip ir kokias reikšmes sukuria Karamzino literatūrinis/kultūrinis

⁸ Лотман Ю. М., *Эволюция мировоззрения Карамзина*, с. 313-348.

⁹ Čia galima paminėti Aleksandro Čiudinovo kritinius samprotavimus apie Lotmano „rekonstrukcijos“ metodą. Čiudinovas, laikydamas istorinę rekonstrukciją, kurios dėka iš paskirų faktų yra sukuriamas vieningas ir harmoningas paveikslas, vienu iš pačių vaizdingiausių tikrovės pažinimo būdų, pastebi, kad, jeigu tyrinėtojas padaro klaidą pačioje tyrimo pradžioje, visa konstrukcija gali sugriūti. Čiudinovas bando įrodyti, kad Lotmano metodas – remiantis tik vienu faktu atkurti visą sužintinę liniją – gali kai kuriais atvejais būti klaidingas – plačiau žiūrėti: Чудинов А. В., «Лотман, Карамзин, Ромм: реконструкция одной реконструкции», *Неприкосновенный запас*, 2008, №.3, (59), <http://magazines.russ.ru/nz/2008/3/ch22.html>.

fenomenas konkrečioje istorinėje epochoje. Įdomu tai, kad Lotmanas nepaliko nė vieno kokio nors Karamzino teksto semiotinės analizės pavyzdžio.

Šiame darbe mes norėtume „atjungti kontekstą“, perkelti dėmesį į patį tekstą ir pažvelgti į jame formuojamas reikšmes iš teksto „vidaus“. Semiotinis teksto nagrinėjimo metodas parodo, kaip yra organizuotas teksto turinys, arba „turinio forma“¹⁰. Semiotinės procedūros leidžia aprašyti, logiškai išskaidyti turinio elementus neatšizvelgiant į užtekstinę realybę/referentą, tai yra į autoriaus ketinimus, motyvacijas, rašymo aplinkybes ir t.t. Mums būtų įdomu tirti ne Karamzino idėjas apskritai, bet remiantis A.-J. Greimo semiotikos principais panagrinėti, kaip Karamzino idėjos, požiūriai yra artikuluojami iš teksto „vidaus“ įvairiomis turinio elementų priešpriešomis, t.y. visa vidine turinio sandara imanentinėje teksto plotmėje.

Viena pagrindinių Greimo semiotikos prielaidų yra ta, kad turinys yra artikuluojamas per jį sudarančių reikšmės elementų priešpriešas arba skirtumus. Turinys gali būti organizuotas trijuose lygmenyse: diskursyviame, naratyviame ir loginiame-semantiniame. Kiekviename lygmenyje galima išskirti jam būdingus reikšmių skirtumus. Semiotinė analizė yra pradedama nuo paviršinio – diskursyvinio – lygmens, kuriame yra atpažįstamos laiko, erdvės ir atlikėjo figūros, išreiškiančios jusliškai suvokiamą pasaulį. Antras lygmuo – naratyvinis – dar kitaip vadinamas „naratyvine paviršiaus sintakse“ yra abstraktes-

nis nei diskursyvinis. Jo pagrindą sudaro aktantai – „minimalūs turinio sintaksiniai vienetai“¹¹, formuojantys veiksmo vystymosi pagrindą. Aktantų funkcijos yra nustatomos tik per aktantų tarpusavio santykį. Trečiajame ir abstrakčiausiame loginiame-semantiniame lygmenyje siekiama atskleisti turinio loginę-semantinę formą, pasireiškiančią per abstrakčių kategorijų binarines priešpriešas¹². Taigi, semiotinė analizė aprašo turinio organizaciją, išryškindama skirtingus reikšmių artikuliavimo būdus įvairiuose lygmenyse.

Karamzino straipsnis „Laiškas leidėjui“¹³, kas aišku iš pavadinimo, yra parašytas laiško forma, kaip vieno subjekto/adresanto kreipimasis į kitą subjektą/adresatą. Adresanto kalba yra perteikta dialogizuoto monologo pavidalu. Tokio pobūdžio tekstas perteikia ne tik tam tikrą turinį/reikšmę, bet ir dalyvauja komunikaciniame akte, kas yra svarbu mūsų tolesnei analizei.

Laiško turinys yra aktualizuotas diskursyviame ir naratyviame lygiuose. Diskursyviame šio teksto lygmenyje yra išskiriamos erdvės, laiko ir atlikėjų figūros. Jau pačioje pirmoje pastraipoje galima išskirti du semantinius polius – Europos ir Rusijos, – kuriuos formuoja Europos vs Rusijos priešprieša/gretinimas. Kalbant apie juos, reikia iš karto pažymėti, jog diskursyvinio lygmens figūros šiame tekste

¹¹ Keršytė N., „Prancūzų strukturalizmas: semiotika, naratologija“, *XX amžiaus literatūros teorijos*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2006, p. 115.

¹² Žr.: Op. cit., p. 115: tokių priešpriešų pavyzdžiai yra tikrovė/regimybė, gyvenimas/mirtis ir kitos.

¹³ Карамзин Н. М., «Письмо к издателю», Карамзин Н. М., *Избранные сочинения в 2-х томах, Москва-Ленинград, 1964, т. 2, п. 173-176. Toliau tekstas bus cituojamas pagal šį leidinį nurodant tik puslapį.*

¹⁰ Giroud J.-C., Panier L., „Semiotika, Diskurso analizės teorija“, *Baltos lankos*, 1991, Nr. 1, p. 120.

nesudaro visiškai atskirų, savarankiškų turinio vienetų ir yra glaudžiai viena su kita susijusios, išreikšdamos tekste skirtingus Europos vs Rusijos priešpriešos aspektus. Taigi, Europos vs Rusijos priešprieša pasireiškia per laiko, erdvės ir atlikėjų figūras.

Pradėkime nuo laiko figūros analizės. Jau pirmajame laiško sakinyje Rusijos ir Europos semantiniai poliai atsiskleidžia per laiko prasminio turinio eksplikaciją. Rusiją charakterizuoja pradžios laikas: į valdžią atėjo „jaunasis monarchas“. Juo labiau, Rusijos žmonių jausmų palyginimas su „kitomis žemėmis“, pabrėžia Rusijos jaunumą: „jausmai mumyse naujesni ir šviežesni; grožis juo stipriau veikia širdį ir atneša juo daugiau vaisių“. Vadinasi, Rusija, būdama jauna, yra imlesnė, atviresnė grožiui («изящное»), geriau pasiduoda apmokymui (ketvirtoje pastraipoje kalbama apie Rusijos švietimą) – čia literatūra yra „naudingesnė“, gali atnešti „daugiau vaisių“.¹⁴

Su Rusijos pradžios laiku kontrastuoja Europos baigtinis laikas: Europai jau „pabodo netvarka ir kraujo liejimas“, jį „pasirašė taikos sutartį“. Žodis „pabodo“ („nuobodulys“) reiškia nuovargį, tam tikrą persisotinimo laipsnį. Toliau „bendras“ Europos ir Rusijos esamasis laikas yra priešpastatomas „bendrai“ praeičiai: „Jau praėjo tie tolimos praeities verti amžino prisiminimo laikai, kai knygų skaitymas buvo išimtinai kai kurių žmonių teisė; jau veiklus protas visuose luomuose, visose žemėse jaučia žinių poreikį ir reikalauja

naujų, geresnių idėjų“. Europą, ir Rusiją ir kitas žemes, kurios, matomai, priklauso Europai, charakterizuoja žinių ir naujų idėjų poreikis. Tačiau Europai ir Rusijai naujumas reiškia skirtingus dalykus. Antroje pastraipoje yra kalbama tik apie Europą ir yra parodyta, kad „skonis literatūrai“ («вкус к чтению») yra Europoje „visuotinė ir pagrindinė mada“. Jeigu Europa jau turi, yra išlavinusi „skonį literatūrai“ («вкус к чтению») kaip aukščiausią estetišką gebėjimą, tai Rusijoje kalbama tik apie poreikio skaityti atsiradimą. Turėti skonį reiškia turėti tam tikrą brandumo laipsnį, juo labiau kad skonis neatsiranda iš karto ir reikalauja laiko jo lavinimui.

Rusijos pradžios laiką, jaunumą, palyginus su Europos brandumu, baigtiniu laiku, paryškina besiplečiantis „noras skaityti knygas“ («охота к чтению»), kuris reiškia „naujo sielos poreikio, prieš tai nežinomo“ atsiradimą. Rusijai „naujos, geresnės idėjos“ (matomai, palyginus su jau turimomis senosiomis) reikalingos, kaip mokiniui yra reikalinga nauja medžiaga, kad jis galėtų sparčiau vystytis.

Tokiu būdu, šiame tekste laiko figūra yra išskiriama tiesiogiai („jaunas monarchas“) ir netiesiogiai (Europos skonio brandumas vs Rusijoje ką tik atsirandantis poreikis skaityti).

Šiame laiške galima išskirti tris erdvės figūras – Europos, Rusijos ir Azijos. Pagrindinis bruožas, skiriantis šias erdves – jų santykis su kultūra (o taip pat su „skonių literatūrai“). Ribines pozicijas kultūrinėje ašyje užima Europa kaip labiausia kultūringa ir Azija kaip mažiausia sukultūrinta erdvė. Tarpinę padėtį šioje ašyje užima Rusija, atlikdama mediatoriaus funkcijas.

¹⁴ «А в России литература может быть еще полезнее, нежели в других землях: чувство в нас новее и свежее; изящное тем сильнее действует на сердце и тем более плодов приносит» – *Карамзин*, с. 175.

Įgaliotas sakytojas¹⁵, „Aš“, kuris veikia kaip „Rusijos pagalbininkas“, padeda Rusijai tuo, kad „beveik kiekvieną mėnesį vaišina savo namuose naujus rapsodus, kurie važinėja po pasaulį su rusų literatūros brangenybėmis ir parduoda daug knygų mūsų provincijos bajorams“¹⁶. Įgalio to sakytojo erdvinis išsidėstymas nėra aiškiai apibrėžtas: jis sako, jog gyvena „Azijos paribyje, už tolimųjų stepių“, t.y., ribinėje erdvėje, tolimų stepių atskirtoje tiek nuo Rusijos kultūrinės erdvės, tiek nuo Europos. Stepės, priešingai civilizuoti Europai, kaip yra žinoma istoriškai, yra mongolų klajūnų, kėlusių grėsmę kultūriniam pasauliui, gyvenimo vieta. Reguliariai vaišindamas vis naujus rapsodus, įgaliotas sakytojas padeda „apšvietinėti“ nutolusią erdvę. Azijos atskirtumas tik pabrėžia Rusijos ir Europos erdvių panašumą, artumą. Kaip Europa vaidina mokytojo vaidmenį Rusijos atžvilgiu, taip ir Rusija – Azijos.

Tekste pabrėžiamos bendros Europos ir Rusijos erdvių savybės kultūros, literatūros madų „skonio literatūrai“ atžvilgiu – didėjantis tipografijų ir knygynų skaičius. Tačiau jei Europoje yra jau pasiektas tam tikras stabilus lygis, tik „reikia juos suskaičiuoti“, tai Rusiją charakterizuoja dinamiškumas, progresyvumas – „knygų prekybos apimtis nuolat auga“, kaip ir pre-

keivių sugebėjimas atitinkamai vertinti kūrinis: „geras veikalas dabar jiems atrodo lyg auksas“. Erdviniu požiūriu, Rusijoje palyginus su Europa, yra daugiau dinamizmo. Taigi, erdvinės figūros šiame tekste yra atskleidžiamos per teritorinius darinius, tokius kaip Rusija, Azija, Europa ir jų kultūrinių/švietėjiškų santykių aspektus.

Tekste yra trys atlikėjai: du individualūs – pasakotojas („Aš“) ir leidėjas („tu“) – bei du kolektyviniai – Europa, Rusija. Palyginus su Rusijos, Europos kolektyvinis atlikėjas yra labiau diferencijuotas (įvairių luomų įvardijimas tekste: monarchai, ministrai, teisėjai, jauni pasauliečiai, jaunos gražuolės, motinos, provincijos bajorų šeimos). Europos kolektyvinio atlikėjo diferenciaciją atitinka visuotinai išsivystęs „skonis literatūrai“, didesnis įvairių kompetencijų išsivystymo laipsnis, o taip pat rafinuotumas ir kultūringumas. Rusijos kolektyvinis atlikėjas trečios pastraipos priešpaskutiniame sakinyje yra įvardijamas kaip tauta, «такой великий и сильный народ, как российский». Rusija yra mažiau diferencijuojama, tačiau šį atlikėją pažymi galia ir stiprybė, kurios yra supriešinamos su Europos rafinuotumu, kultūringumu. Kita vertus, nors ir galingas, Rusijos kolektyvinis atlikėjas yra pakankamai jaunas: galybė ir stiprybė „eina poroje“ su jaunyste ir „nauju ir šviežiu jausmu“.

Apie pasakotoją yra žinoma, kad jis gyvena Azijos paribyje. Sprendžiant iš neformalios kreipimosi į leidėją formos („tu“), pasakotojas yra jo pažįstamas, arba draugas (tuo pačiu metu jis yra vienas iš būsimų skaitytojų). Pasakotojas yra progresyvus, pažangus veikėjas. „Eksplikuodamas“

¹⁵ Įgaliotu sakytoju, arba pasakotoju Greimo semiotikoje yra vadinama konkreti figūra, į kurią pavirsta sakytojas, kuris gali turėti arba neturėti vardo, gali kalbėti pirmuoju asmeniu arba trečiuoju. Sakytojas yra įgaliotas kalbėti pačio autoriaus. Šis terminas padeda atsiriboti nuo realaus autoriaus figūros, jo psichologijos, pažiūrų ir t. t., žr.: Keršytė N., *Pranciūzų strukturalizmas: semiotika, naratologija*, p. 121.

¹⁶ «...почти всякий месяц угощаю у себя новых рпсодов, которые ездят по свету с драгоценностями русской литературы и продают множество книг сельским нашим дворянам» – *Карамзин*, с. 174.

leidėjo ketinimus jis sukuria leidėjo figūrą, kuri atitinka Rusijos kolektyvinio atlikėjo esminius poreikius.

Naratyviniame lygmenyje Europa kaip kolektyvinis subjektas, kurį sudaro įvairūs luomai, siekia įgyvendinti pagrindinę naratyvinę programą – „turėti įtakos laimei ir dorovei“ («иметь влияние на счастье и нравы»), pasitelkiant į pagalbą literatūrą. Naratyvinės programos įgyvendinimo rezultatas turėtų būti įvairiai pasireiškiantis „skonio“ demonstravimas. Pavyzdžiui, jauni žmonės įvaldę literatūrą ir įgiję kognityvinės kompetencijos siekia pademonstruoti gebėjimą maloniai kalbėti visuomenėje, arba „netgi, reikalui esant, filosofuoti“¹⁷. Monarchai, ministrai siekia būti pripažinti švietimo globėjais, dvariškiai „nori turėti literatūros mylėtojo reputaciją“, teisininkai „skaito ir gėdijasi anksesnės nesuprantamos Temidės kalbos“, kitaip tariant, visi jie nori būti įvertinti, arba sankcionuoti teigiamai. Protas siekia kognityviniame lygmenyje konjunkcijos su naujomis, geresnėmis idėjomis, kurias gali teikti literatūra. Motinos per kognityvinės

kompetencijos įsigijimą vykdo naratyvinę programą pragmatiniame lygmenyje – „geriau atlieka savo šventą pareigą“. Be to literatūros skaitymas suteikia galimybę maloniai leisti laiką. „Skonis“ atsiskleidžia per du modalumus – norėjimą ir galėjimą. Norėjimo modalumas – būti konjunkcijoje su literatūra. Galėjimo modalumas – gebėjimas išskirti ir įvertinti objekto vertę.

Naratyviniame lygmenyje Rusijos kolektyvinis subjektas pasirodo esąs nevisavertis, nes „mūsų literatūros artistai“, stokoja kompetencijos: „Gaila tik, kad trūksta talento ir skonio mūsų literatūros artistams, kurių plunksna dažnai nepretenzinga ir kurie neretai piktnaudžiauja skaitytojų dėmesiu!“¹⁸. Stoka pasireiškia artistų nekompetencija kognityviniame lygmenyje (nemoka gerai rašyti/stokoja talento ir nemoka atitinkamai skirti vertybių/neturi skonio). Dėl kompetencijos stokos jie negali atlikti pagrindinės naratyvinės programos.

Pagrindinis naratyvinės programos tikslas, iškeliamas artistams, talentams – «помогать нравственному образованию <...> народа <...>; развивать идеи, указывать новые красоты жизни, питать душу моральными удовольствиями и сливать ее в сладких чувствах со благом других людей!». Jis yra analogiškas Europos kolektyvinio subjekto tikslui, tik kiek modifikuotas. Siekiamas vertės objektas – ne tik Rusijos žmonių „dorovės ugdymas“ literatūros pagalba ir jų skonio demonstra-

¹⁷ Čia galima pažymėti, kad kalbant apie sentimentalizmą ir karamziniškąjį jo variantą, kaip rašė Lotmanas, Karamzinas žiūrėjo į gyvenimą per literatūros prizmę – tai reiškė, kad Karamzinas suvokė literatūrą kaip „būdą civilizuoti skaitytoją“ sentimentalistine prasme. Civilizuotas skaitytojas turėjo išsiskirti jausmų ir proto humaniškumu, „jausmų subtilumu“, kas implikavo skonio sampratą kaip gebėjimą suvokti, jautriai reaguoti į reikšmių niuansus. Sentimentalizmo postulatai Karamzinui buvo svarbūs ne tik literatūroje, bet ir gyvenime bei žurnalistinėje veikloje. Dėl to ypatingą reikšmę Karamzinui turėjo skaitytojas, kurį Karamzinas siekė civilizuoti. Iš esmės, savo grožine literatūra ir žurnalistine veikla, Karamzinas ir sukūrė skaitančią publiką. Žr.: Лотман Ю. М., «“Письма русского путешественника” Карамзина и их место в развитии русской культуры», *Лотман Ю. М., Карамзин. Сочинение Карамзина*, с. 486–487.

¹⁸ «Жаль только, что недостает таланта и вкуса в артистах нашей словесности, которых перо по большей части незаманчиво и которые нередко во зло употребляют внимание читателей!» – *Карамзин*, с. 175.

vimas, bet ir „tautos formavimas“ kaip vie-ningo subjekto naujame lygmenyje. Rusų kalboje žodis «образование» turi dvejopą reikšmę: tai yra ir švietimas (ugdymas), ir formavimas. Rusija nors ir yra jau forma- liai vieninga (yra apibrėžiama kaip „mes“, «народ»), tačiau pateminame¹⁹ lygme- nyje nėra visiškai konsoliduota – tautos „sielą /reikia/ sulieti saldžiuose jausmuose su kitų žmonių gerove“²⁰. Tuomet skonio kaip kognityvinės/jausminės kompetenci- jos ugdymą galima išskirti kaip pagalbinę naratyvinę programą. Rusija kaip kolekty- vinis atlikėjas yra „didinga ir galinga“, bet tuo pačiu metu dar laukinė/nesukultūrinta. Dėl to literatūra yra jai ypač svarbi, nes bū- tent ji gali padėti įvykdyti pagrindinę nara- tyvinę programą, kuri, ko gero, priklauso jau atlikties fazei „kitose žemėse“.

Žurnalas, kaip ir literatūra, taip pat yra priemonė vykdyti naratyvinę programą. Laiške yra parodoma, koks turėtų būti

¹⁹ Kitaip tariant, jausmų lygmuo.

²⁰ Reikia pastebėti, kad „visuomenės civilizavi- mas“, kaip vienas iš pagrindinių Karamzino švietėjiškų- sentimentalistinių projektų yra taip pat susijęs su rusų nacionalizmo projektu. Apie tai rašo V. Živovas. Jis iš- kelia hipotezę, kad rusų nacionalinės savimonės atsiradi- mas yra sietinas su sentimentalizmu ir Rousseau įtaka. Karamzinui šiame procese priklausė svarbus vaidmuo. Rousseau tautos kaip individo suvokimas leidžia jam aprašinėti tautą tokiomis pačiomis priemonėmis, kaip Emilio dvasinę biografiją, – rašo Živovas. Jis toliau tęsia mintį, kad jeigu valstybiniai interesai gali būti raciona- liai apibrėžiami, tai tautos valia yra iracionali, jos laisvė randasi visuomenės „širdyje“ ir „būtent bendras jausmas (o ne racionalios koncepcijos) sukuria pagrindą tai iden- tifikacijai, ant kurios laikosi nacionalinė vienybė“. Živo- vas toliau rašo, kad sentimentalizmas bent jau ritoriškai mažino atstumą tarp bajoriško elito ir žemesnių sociali- nių sluoksnių: tam tarnavo idėja, kad „paprastos širdies gyvenimas ne kiek ne vargingesnis, nei išsilavinusio elito“. – Живов В. «Чувствительный национализм: Карамзин, Ростопчин, национальный суверенитет и поиски национальной идентичности», *Новое литературное обозрение*, 2008, № 91, žr.: <http://magazines.russ.ru/nlo/2008/91/zh7.html>, 2008.09.13.

žurnalas, kad galėtų geriausiai atlikti savo funkciją. Įdomių ir malonių europietišku žurnalų gausumas kontrastuoja su analo- giškų leidinių Rusijoje nebuvimu. Euro- pietiški įdomūs («любопытные») žurnalai yra palyginami su gėlynais («иностранные цветники»), kurie laukia persodinimo į Tėviškės žemę («отечественная земля»). Jis turi būti atliktas tokiu būdu, kad „per- sodinta gėlė neprarastų savo grožio ir švie- žumo“. Tačiau į tėviškės žemę nukeliaus ne visas gėlynas, o tik griežtai atrinktos gėlės, t.y. tos, kurios pasirodys maloniau- sios («приятнейшее»). Yra pabrėžiama, kad tokio žurnalo Rusijoje iki šiol nėra buvę. „Tėviškės žemė“ lyg laukia akimir- kos, kada joje atsiras kultūrinis daigas.

„Laiške leidėjui“ žurnalas vaidina svarbų vaidmenį Rusijos subjekto atžvil- giu. Leidėjas/artistai naudos žurnalą kaip priemonę, vykdant naratyvinę programą (sutelkiant kolektyvinį subjektą; ugdant jo kognityvinę/jausminę kompetenciją – sko- nį ir tuo pačiu „veikiant /žmonių/ dorovę ir laimę“).

Šeštoje pastraipoje Europos kolektyvi- nis atlikėjas yra sutapatinamas su Prancū- zija. Tekste tai žymi frazė, parašyta prancūzų kalba: „La critique est aisée, et l’art est difficile!“, o taip pat prancūzų kritiko Frérono vardo paminėjimas (kuris „gali užmušti vienu žodžiu“). Nemažas rusų kri- tikos semantinis krūvis yra formuojamas per opoziciją su tam tikromis prancūzų kritikos tendencijomis: pagirti vs užmušti; „griežtas mokslininko sprendimas“ vs pa- skatinimas. Europos kolektyvinis atlikėjas yra stiprus, todėl, matyt, jam negali pa- kenkti tokia kritika. Rusų kritika, atvirkš- čiai, turėtų atsisakyti „baudžiamosios“,

arba „įbauginančios“ funkcijos, nes ji iš esmės nesuteikia autoriams kompetencijos rašyti ir gali tik pakenkti jaunam Rusijos kolektyviniam atlikėjui. Galima pasakyti, kad semantinį rusų kritikos lauką sudaro šios semos: tėviškumas, globojimas, paskatinimas, žmogiškumas, apmokymas rašyti.²¹

Žurnalas kartu su rusų kritika turėtų dalyvauti dvejose naratyvinės schemos fazėse, manipuliacijoje ir sankcijoje. Kognityvinėje sankcijos plotmėje – teigiamai sankcionuoti „jaunus talentus“ (girti). Manipuliacijos fazės pateminėje plotmėje – paskatinti, teigiamai suaistrinant „jaunųjų talentų“ jausmus, paveikiant jų sielą.

Paskutinėje pastraipoje menamas karas (ir išsakyta viltis, kad politikos skyrius nebūs gausus įvykiais) susišaukia su pirmos pastraipos pirmajame sakinyje pateikta laikmečio charakteristika: „Europa, kuriai pabodo netvarka ir kraujo liejimas“. Politika, susijusi su „valstybių žūtimi ir negandomis“, „valdžių nesutarimais, kariuomenių judėjimais, mūšių griausmais ir milijonų dejonėmis“, priešpastatoma taikos ir ramybės metui, kada yra tinkamiausia ir patogiausia vykdyti naratyvinę programą – literatūros, žurnalo pagalba „įtakoti dorovę ir laimę“. O Rusijoje „įta-

koti“ ne tik formuojant skonį, bet ir sutelkiant pateminiame lygmenyje vieningą Rusijos subjektą²².

„Laiško“ pasakymo, arba pranešimo lygmens diskursyvinio ir naratyvinio lygmenų analizė leidžia pereiti prie laiško sakyamo situacijos semiotinės analizės.

Analizuojamo teksto žanras yra laiškas, kuris suponuoja tam tikrą komunikacijos įvykį. Šioje situacijoje galima išskirti aktantus – adresatą ir adresantą – kurie tekste pasirodo kaip įgalioto sakytojo figūra ir implicitinė leidėjo figūra, artikuliuota deiktiniu įvardžiu „tu“. Iš teksto galima nuspėti, kad įgaliotas sakytojas yra leidėjo pažįstamas, arba draugas: į tai nurodo kreipimasis antruoju asmeniu, žinojimas apie ketinimą leisti žurnalą ir „žadėtą kritiką“. Įgalioto sakytojo kalbėjimas, perteiktas per rašymą, atlieka kelias naratyvines funkcijas: manipuliacijos ir sankcijos.

Pasak Joseph'o Courtés'o, sakymą galima interpretuoti kaip manipuliacijos/sankcijos žaismą tarp adresato ir adresanto, kuris gali vykti pasakymo ir sakymo lygmeny²³. Jeigu tekstas yra pasakojamasis, tai manipuliacija vyksta tarp pasakymo aktantų, bet taip pat ji gali vykti tarp sakymo aktantų, ypač tai galioja mūsų „nepasako-

²¹ Frérono vardo paminėjimas leidžia išeiti už teksto ribų ir patikslinti kritikos istorinę reikšmę. Michailas Veliževas savo disertacijoje „Kritiko profesija: rusų literatūrinės kritikos pradžia“ rašo, kad Frérono reputaciją kaip aršaus kritiko buvo sukūręs Voltaire'as. Voltaire'as ir Fréronas atstovauja dviems skirtingiems kritikų tipams. Fréronas – tam kritikos tipui, kurio atstovai vėliau buvo pavadinti „kritikais-zoilais“. XVII a. Prancūzijoje jis siekė ižieisti rašytojus ir sugriauti jų reputacijas. Voltaire'as atstovavo pasaulietiškos, saloninės kritikos tipui – ji jokiais būdais neturėjo ižieisti autoriaus. Kita vertus, vokiškas mokslinis klaidų nagrinėjimo kritikos tipas atrodė Karamzinui per griežtas (p. 35–38).

²² Rogeris B. Andersonas rašo, kad „Karamzino teorinis požiūris į rusų literatūrą nuosekliai parodo du tikslus. Vienas – yra jo noras paspartinti Rusijos judėjimą link visiško Rusijos išsiliejimo į Vakarų Europos idėjų paletę ir estetiką, ką jis vadino švietimu. Antras – jis uoliai dirbo, kad sužadintų rusų rašytojų nacionalinio tapatumo jausmą, kuriuo jie galėtų praturtinti Europos visuomenę.“: Anderson Roger B., „Karamzin's Concept of Linguistic 'Cosmopolitanism' in Russian literature“, *The South Central Bulletin, Vol. 31, No. 4, Studies by Members of SCMLA*, Winter, 1971, p. 170.

²³ Žr.: Joseph Courtés, „L'énunciation comme acte sémiotique“, *Nouveaux Actes Sémiotiques*, Pulim, Presses Universitaires de Limoges, 1998, p. 43–51.

jamajam“ tekstui. Courtés‘as teigia, kad manipuliacija pasireiškia ne tik turinio lygmenyje, bet taip pat ir raiškos plane: teksto suskaidymas į paragrafus, iliustracijų, pakreipto šrifto naudojimas, raidžių dydis, žodžių išryškinimas, kas nurodo į sakymo situaciją²⁴.

Viena vertus, manipuliacija pasireiškia kognityvinėje plotmėje – „daryti, kad patiktų“. Kita vertus, kaip sako Courtés‘as, manipuliacija yra veikiama ir „pateminės dimensijos“. Adresantas, veikiamas savo jausmų, veikia adresato jausmus. Mūsų nagrinėjamame tekste įgaliojtas sakytojas manipuliuoja dviem būdais.

Pateminiame lygmenyje jis džiaugiasi leidėjo ketinimu leisti žurnalą, tuo siekdamas paskatinti, palaikyti leidėjo apsisprendimą, sukelti jam „teigiamus“ jausmus, įvesti jį į bendrą euforinį lauką. Kognityviniame lygmenyje jis bando logiškai eksplikuoti leidėjo ketinimo leisti žurnalą reikšmę/prasmę, įtikinant adresatą, kad jo pademonstruotos eksplikacijos turinys sutampa su paties leidėjo/adresato (daryti, kad patiktų). Manipuliacijos procedūros pasireiškia ir raiškos plane. Pavyzdžiui, pirma pastraipa yra sudaryta iš vieno ilgo sudėtinio sakinio su keliais analogiškos struktūros šalutiniais laiko sakiniais: „<...> apsidžiaugiau tavo ketinimu <...> tokiu laiku, kai širdys ... ramios...; kada visa Europa ... pasirašo taiką; kada mokslai <...> žada“ it t. t.²⁵ Tokiu būdu įgaliojtas sakytojas bando įteikti adresatui mintį,

kad „literatūra daugiau, nei bet kada turėtų įtakoti žmonių dorovę ir laimę“. Tai yra anafornis paskutinio sakinio suglaudimas, vienas iš manipuliacijos įrankių, sustiprinančių epistemologinį tikėjimo aspektą: „daryti, kad patiktų“.

Antra pastraipa yra dar vienas manipuliacijos pavyzdys, išreikštas pasikartojančiomis sintaksinėmis konstrukcijomis, kurių tipas iš esmės taip pat yra anafornis paskutinio sakinio suglaudimas. Tai pabrėžia įvadinis žodžių junginys „vienu žodžiu“: „Vienu žodžiui, jeigu skonis literatūrai gali būti pavadintas mada, ji dabar bendra ir svarbiausia Europoje“²⁶.

Manipuliacijos programa reiškiasi per visą tradicinio retorinio arsenalo įrankių panaudojimą (liepiamoji nuosaka, retoriniai klausimai, šauktukai). Ir būtent manipuliacijos fazė šiame tekste vyrauja.

Tekste galima aptikti dar vieną naratyvinės schemos funkciją – sankciją – kuri, kaip sako Courtés‘as, gali reikšti ir pasakymo, ir sakymo lygmenyje. Ją atitinkamai vykdo sakymo/pasakymo aktantai. Tačiau jei pasakymo lygmenyje, anot Courtés‘o, labiau vyrauja pragmatinis aspektas (herojaus apdovanojimas), tai sakymo lygmenyje – kognityvinis aspektas (įvertinimas). Mūsų tekste adresantas teigiamai įvertina (sankcionuoja) ketinimą leisti žurnalą, tuo pat metu išgyvendamas euforinę būseną (džiaugsmą)²⁷.

Mes aptarėme du sakymo aktantus – įgaliojta sakytoją/adresantą ir leidėją/adre-

²⁴ Op. cit., p. 48.

²⁵ «<...> обрадовался намерению твоему <...> в такое время, когда сердца ... покойны...; когда вся Европа ... заключает мир; когда науки <...> обеща- ют». – Карамзин, с. 173–174.

²⁶ «Одним словом, если вкус к литературе может быть назван модою, она теперь общая и главная в Европе». – Карамзин, с. 174.

²⁷ Courtés‘as pabrėžia, kad beveik nė viena komunikacinė situacija neapsieina be pateminio komponento. – Joseph Courtés, *L'énonciation comme acte sémiotique*, p. 49–50.

satą. Tačiau šis kūrinys buvo adresuotas ir būsimiesiems „Vestnik Evropy“ skaitytojams. Verta pastebėti, kad Karamzinas parašė jį ne kaip tradicinį „Kreipimąsi į skaitytojus“, kuriame jis galėtų išdėstyti leidinio programą (tada tai būtų „tiesioginė“ manipuliacijos naratyvinė programa – „daryti, kad skaitytų“), o pasirinko skaitytojo „laiško leidėjui“ formą, eidamas manipuliacijos aplinkkeliais. Tokiu būdu, naujos komunikacinės situacijos dalyviais tampa Autorius – „tikrasis skaitytojas“, ir atitinkamai jie persikelia į aukštesnį manipuliacijos/sankcijos struktūros lygmenį. Šiuolaikinis skaitytojas tik iš Karamzino raštų komentarų sužino, jog šį laišką, iš tikrųjų, pats sau parašė ne kas kitas, kaip Karamzinas. Jeigu pabandytume įsivaizduoti save Karamzino vietoje, kaip jis pats sau rašo laišką, tai atsivertų, tam tikra prasme, ironiškas ir žaismingas teksto dėmuo, kuris gali būti atskleistas tik pasitelkus į pagalbą ekstratekstinį elementą (žinojimą apie rašymo aplinkybes).

Šie sakiniai yra ryškus manipuliacijos skaitytoju pavyzdys: „Nuoširdžiai tau pasakysiu, kad aš apsidžiaugiau tavo ketinimu leisti žurnalą tokiu laiku...“, „Tu lyg būtum atspėjęs mano norą ir lyg specialiai man apsiėmei jį išpildyti“, „Kiek kartų, skaitydamas įdomius europietiškus žurnalus <...>, aš mintyse norėjau, kad koks nors rusų rašytojas imtų ir sugalvotų ir galėtų išrinkti maloniausią iš šių užsienietišku gėlynų <...>“²⁸. „Nuoširdumo“

²⁸ «Искренно скажу тебе, что я обрадовался намерению твоему издавать журнал для России в такое время...», «Ты как будто бы угадал мое желание и как будто бы нарочно для меня взялся

илиuziją sustiprina neformalus kreipimasis antruoju asmeniu. Manipuliacijos akivaizdumas būtų dar aiškesnis, jei pabandytume įsivaizduoti, kaip koks nors šiuolaikinis leidėjas bando parašyti įvadinį straipsnį žurnalui „laiško sau pačiam forma“.

Karamzino tekste yra aiškiai išreikštas pateminis manipuliacijos aspektas. Manipuliacijos tikslas yra ne tik kognityviniame lygmenyje (padaryti/kad tikėtų) skatinti skaitytojus patikėti ir sutikti su Autoriaus siūlomu semantiniu visetu, bet ir sužadinti skaitytojams euforinę būseną, įvesti į bendrą „sielos“, „jausmų“ plotmę, kuri sąlygotų distancijos tarp skaitytojų ir leidėjo (žurnalo) sumažinimą. Svarbiausias tikslas – kad teigiamai suaistrintas skaitytojas, jausmais atsakydamas į žurnalo „programą“, taptų naujame lygmenyje konsoliduoto/suvienyto kolektyvinio Rusijos subjekto dalimi. „Laiške leidėjui“ žurnalui yra priskiriama globėjiška, tėviška, rūpestinga, nebaudžianti, švelni, puoselėjanti ir ugdanti jausmus funkcija, kadangi būtent per jausmų lavinimą galima pasiekti tikslą – išugdyti pilnavertį Rusijos subjektą lygiavertį Europai. Jauna ir imli mokinė Rusija turi išaugti iš mokinio statuso ir, išugdžiusi svarbiausias dvasines-estetines kompetencijas, tapti lygiaverte su savo mokytoja Europa.

исполнить его», «Сколько раз, читая любопытные европейские журналы <...>, желал я внутренне, чтобы какой-нибудь русский писатель вздумал и мог выбирать приятнейшее из сих иностранных цветников <...>». – Кaramзин, с. 173–175.

СЕМИОТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ «ПИСЬМА К ИЗДАТЕЛЮ» Н. М. КАРАМЗИНА

Юлия Снежко

Резюме

В зависимости от целей, которые ставили перед собой разные исследователи, можно обнаружить различные подходы к наследию Николая Карамзина, в том числе и к его публицистическим и критическим работам, которые, в основном, изучались с точки зрения истории идей, социо-культурных моделей и семиотики культуры.

Цель статьи – показать структуру значений или, другими словами, способ организации содержания в «Письме к издателю» (вступительная статья к «Вестнику Европы», первому в России весьма влиятельному журналу с независимой от официальных кругов политической позицией) с помощью семиотической методологии, выработанной А. Ж. Греймасом, сфокусировав внимание на самом тексте и оставляя его внетекстовые элементы за границами исследования.

В результате анализа дискурсивного и нарративного уровней текста и повествовательной ситуации (*énonciación*) был сделан следующий вывод: по сравнению с Европой, Россия оказывается молодой, могущественной, одаренной (державой), однако ей не хватает важной духовной/культурной компетенции («вкус» – общее названия для этой компетенции – все еще находится на стадии развития), чтобы стать равной старшей Европе и превратиться в консолидированного/единого/Российского субъекта на уровне чувств, духовности или, другими словами, на уровне *нации*. Литература и издание журнала являются важными средствами в этом процессе: журналу, в котором издатель отказывается от критики, приписывается отеческая мягкая охранительная функция, поскольку противоположная функция – строгая критика – могла бы оказаться вредной для Российского субъекта.

SEMIOTICAL ANALYSIS OF NIKOLAY KARAMZIN'S "LETTER TO EDITOR"

Julija Snežko

Summary

Depending on the goal set forth by different researchers one can find different methodological approaches to the heritage of Nikolay Karamzin, including his publicistic-critical works, which mainly were studied from the point of view of the history of ideas, social-cultural models and cultural semiotics.

This article aims at showing the structure of meanings or, in other words, the organization of content in Nikolay Karamzin's "Letter to Editor" (the introductory article to "Vestnik Evropy", the very influential first Russian journal with political position independent from official circles) with the use of semiotical methodology worked out by A.-J. Greimas, focusing on the text itself and leaving the extratextual elements outside investigation.

By analyzing of discursive and narrative levels of the text and the situation of *énonciación* the following conclusion was made: in comparison to Europe Russia appears to be young, powerful, gifted but lacking important spiritual/cultural competence (general name for this competence "taste" is still in the stage of development) in order to become equal to elder Europe and to become consolidated/united/Russian subject on the level of feelings or spirituality, in other words to become *nation*. Literature and publishing of the journal serve as very important means in this process: the journal in which it was refused from the section of critique is prescribed to bring into effect paternalistic, gentil, regardful function, because the opposite function – severe critique – could be harmful to Russian subject.

Получено: 2008, сентябрь

Принято: 2008, октябрь

Адрес автора:

Vilniaus universitetas

Slavistikos katedra

Universiteto g. 5

LT-01513 Vilnius, Lietuva

E-mail: julija444@yahoo.com